

פרוזה פיוטית

על סיפוריה הקצרים של רנה לי

ננסי עזר

רנה לי, עוד רחוק מן הבית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2001, 172 עמ'.

רעייתו, מנסה לברוח ולנטוש את הבית. המשבר בחיי הנישואים מעלה אצל האישה, המרגישה כ"נשוא שנושא אבד לוי" (שם, עמ' 21), חוויות וזכרונות מן העבר של אהבה ראשונה וסוחפת שנכזבה. רוב הנשים, שהן עניות ממעש, וצערן פוער חלל כקבר בנפשו, חיות את חייהן על סף הבלימה, מתנוודדות בין הכורח להמשיך לחיות ולהתפשר לבין הפיתוי לזנק מעבר למעקה, בין הנורמליות המאולצת לבין השיגעון המשחרר. המתח בין הקטבים הגיאוגרפיים של תל אביב ניו יורק משמש ברובד הזה מטאפורה להתרועעות הנפשית הזאת, המונעת מן הצורך הדחוף לחזור ולמצוא את מחוז הכיסופים והביטחון, את הבית שאבד.

אנסה להדגים את התימות של המעגל הראשון מן הסיפור הפותח את הקובץ ונושא את שמו, "עוד רחוק מן הבית", הכתוב כווידוי, ומעוצב כפרודיה למיתוס הרומאנטי. דליה, ישראלית ואם לבנים בוגרים המתגוררת בגריניץ' וילגי בניו יורק, סוקרת מתוך נקודת השפל, אליה נקלעו חיי נישואיה הרביעיים לטייס הולנדי יהודי. מתוך אירוניה עצמית מהולה בהומור היא מגיעה למסקנה הנוראה, שבשביל להישאר נשואה - ואי אפשר אחרת בשביל דליה - עליה לבלום את צעקת הסיוטים המתפרצת בחלומותיה, ולהעדיף את החיים בערפל הרך, המסתיר את האמת, שכן "לא טוב להעמיד את האהבה בנסיונות יתר על המידה. עשויה היא להישר במהרה, בימינו. וגם זאת: אין לחוץ על חלומות" (שם, עמ' 25). תוך שימוש בטכניקת הפלש-בק, משחזרת דליה את סיפורי ארבע אהבותיה, העומדות בסימנה של טראומת הנטישה, שהיא מוטיב חוזר בסיפורת הנשים.

אהבת נעוריה הגדולה של דליה לאדריכל ישראלי מתנפצת, כשהוא חוזר מהשתלמות באמריקה עם כלה אמריקנית, ומשתכן אתה בוילה מפוארת שבנה על הכרמל, שבתכנונה השתתפה דליה. ההלם ממנו סובלת דליה אחרי משבר הנטישה דוחף אותה להינשא לרופא מתוך תקווה, שכרופא יזע להפיג את מכאוביה. אולם נישואיה לקרדיולוג המפורסם, שלו היא יולדת שלושה בנים במשך שש עשרה שנות נישואיהם, מגיעים עד משבר, כאשר הוא מעדיף על פניה אחות צעירה ונאה. הבעל, המומחה למחלות לב, מתגלה כאדיש לליבה השבור של אשתו (הסיפור השני "ניתוח" מתאר תקופה זו בחייה של דליה).

כמו נשים רבות בנראטיב הנשי, יסודות עולמה של דליה

הסיפורים הקצרים בספר עוד רחוק מן הבית מאת המשוררת והסופרת הישראלית, המתגוררת שנים רבות בארה"ב, רנה לי, סובבים בשלושה מעגלים ההולכים ומתרחבים: במעגל הראשון רוב הסיפורים מתמקדים ברגעים טראומטיים בחייהן של נשים, שהן קורבנות לחוקיו של עולם, שנקבעו על ידי גברים; במעגל השני מעצבים סיפורים אלה הוויה של תלישות ונכר האופיינית למהגרים, והם ממוקמים על קו התפר המתוח בין תל אביב וניו יורק; ובמעגל השלישי, הרחב, חותרים הסיפורים ליצירתה של משמעות רוחנית מקפת, שעניינה מצבו של האדם. המרכז המשותף לשלושת המעגלים הללו הוא הניסיון הכפייתי לשוב אל מה שהיה פעם, אל הבית הרחוק, למרות הידיעה, המלווה לא מעט ברחמים עצמיים וביותר מקורטוב של אירוניה, שהדרך חזרה איננה בנמצא, וכל החיפושים הרומנטיים אחרי הזכרונות האבודים הם לשווא.

עשרים ושלושה הסיפורים בקובץ, המחולקים לחמישה חלקים, נכתבו במהלך של למעלה משלושים שנה, ונתפרסמו בכתבי עת ובמוספים ספרותיים בישראל ובארה"ב. הסיפורים כתובים בפרוזה פיוטית, והם קרובים, מצד אחד, לסיפורת הנשים העברית המוקדמת, שבה הסגנון הלירי-פיוטי הוא יסוד מכריע בעיצוב הדגם שלה, ומצד שני, לסיפורת ה"תלושים", שדרכי האפיון שלה נוטות פנימה, אל המונולוג הפנימי, הנימה הווידוית, והדוקומנטאציה האינטימית כדוגמת היומן.

ברוב הסיפורים הדמות המרכזית היא אישה בגיל העמידה, אם לילדים שבגרו, העושה את חשבון חייה עם ראי-שיתה של שקיעה. המסגרת המשפחתית, שהיתה מרכז חייה ולמענה הקריבה את כשרונותיה האמנותיים, מתרופפת ומתפרקת, והבעל, הפוחד לראות את זקנתו משתקפת בפני

ד"ר ננסי עזר היא מרצה במחלקה ללשונות ותרבויות של המזרח התיכון באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס. חוקרת שפרסמה ספר ומאמרים בתחום הספרות העברית המודרנית.

הדרך והמטשטש של האשליה, הסוגר על הכל. סיפוריה של רנה לי קרובים ברוחם ובסגנונם לסיפוריה של דבורה בארון. כמוה, היא מגבילה את עצמה לעולמו של הפרט, המשפחה והקהילה המצומצמת. בדומה לגיבורות סיפוריה של בארון, הנשים בסיפוריה של לי אינן מורדות או קוראות תגר על חוקיו של עולם, שנקבעו על ידי גברים (הכוונה איננה לסיפוריה המוקדמים של בארון, שאת מרביתם גנזה). המחאה שלהן נשאר פסיבית ומחירה מחלות פסיכוסומטיות, טירוף, או הרהורי התאבדות. בדומה לבארון, נזקקת לי לסגנון לידי פיוטי לרכך את הזעם הנשי הטמון בסיפוריה.

במעגל השני, שעניינו התלישות, חדורים הסיפורים בנימה ביוגרפית, ומתארים מומנטים טיפוסיים, שמרבית הישראלים המתגוררים בארה"ב התנסו בהם: הביקור השנתי בארץ, המזוודות העמוסות לעיפה במתנות, שלשוא ינסו למלא את החסר ולכסות על המרחק, ההלם בפגישה המחודשת עם ההורים ההולכים ומזדקנים, העזובה המקיפה את מחוזות הילדות, הניסיון לקשור את החוטים הקרועים, מראה ההורים עם פרידה, ש"שרירי פניהם מגויסים לא להסגיר" (שם, עמ' 91) ונפונם האחרון לשלום, הארץ המתרחקת הניבטת מחלון המטוס, המאמץ להתנחם במשפחה ובשגרה המצפות באמריקה, ואופייה המיוחד של העיר ניו יורק. הציטטה הבאה מדגימה את מהימנותו של תיאור הפיצול הנפשי, בו לוקים הישראלים באמריקה: "הלך וחזר. כך תעזוב את הבית כשהיא נוסעת הביתה. כאן ילדיה. שם הוריה. והיא - כל הנשמה רגב פה, ורגב שם" (שם, עמ' 55). השימוש האירוני בצירוף "רגב פה, ורגב שם", ממנו מהדהדות סיסמאות ציוניות, מיטיב לתפוס את החלום הציוני ואת שברו. הסיפורים העוסקים בחוויה של הישראלי באמריקה מגובשים פחות, והרצף שלהם נוצר בעיקר בעזרת קישורים אסוציאטיביים.

במעגל השלישי, המשמעות הרעיונית הרחבה של האירועים נוצרת באמצעות הקישור בין ההווה החד פעמית המתוארת בנראטיב, לבין תפיסת עולם פילוסופית מכלילה, וכן דרך היפוכן של אמרות ומטבעות לשון שחוקות. כך, למשל, מהרהרת המספרת ב"עוד רחוק מן הבית" על "חייה בתרגום": "איך שלעולם אין ההידברות מדויקת. מה צדק מרטיץ בובר באומרו שפגישה ממשית בין בני-אדם לא תיתכן, שכל פגישה הופכת "שגישה", שתמיד נותר הסדק הזה בין מה שהאחד אומר לבין מה שהאחר שומע. הו. איך שכל היקום מלא סדקים כאלה. רק לעת עוברת סערה בחרכים ובפרצות, מציפה אותנו אי-ההבנה בגליה הקרים המְטָפְעִים. ואם כך הדבר בכל שיחה, על אחת כמה וכמה כך הוא כשהמשוחחים מתרגמים כל אחד משפת-אם אחרת". (שם, עמ' 16). ובסיפור "לא באותיות קטנות בבקשה" טוענת המספרת: "לא. איני מחפשת את הזמן שאבד, כי אם את הדברים שאבדו לי בזמן דברים שפעם היו שלי עד תומם ואני אפילו לא ידעתי ---" (שם, עמ' 101).

מזדעזעים וקורסים אחרי נטישת הבעל, והיא סובלת מפחות ערכה העצמי. את זעמה על העול שנגרם לה היא מפנה כלפי עצמה, והיא מונעת מעצמה שינה ואוכל, ניסיון נואש האופייני לנשים משוללות כוח לשלוט בחייהן.

רדופת סיוטי בלהה נזקקת דליה לתרופותיו של רופא הנפש. לשווא מייעץ לה הרופא להתגרש מבעלה ולהחיות את כשרון הציור שלה, שאותו הקריבה על מזבח האהבה והמש-פחה, בתקווה שבכך תוכל להימלט מתחושת ההתאפסות וחוסר האונים המקיפה אותה. כרבות מבנות מינה בסיפורת הנשים, דליה איננה יכולה לתאר לעצמה דרך אחרת להגשמתה העצמית כאישה מחוץ למסגרת מוסד הנישואים. יתר על כן, למרבה האירוניה מאשימה דליה את הפסיכיאטר בגירושיה, והופכת אותו בתיאוריה האכזריים לקריקטורה, אף שבליבה היא יודעת היטב, שאין זה הוגן, שכן גורל נישואיה הראשונים והשניים נחרץ לבסוף על ידי הבעל. התפיסה הפטריאכלית שהפנימה מונעת ממנה להגיע לידי מעשה, אף שהיא הראשונה המגיעה למסקנות.

לעומת שתי האהבות הראשונות שקרו בישראל, השתיים האחרות מתרחשות בניו יורק, לשם עוברת דליה מתוך תקווה לשנות את מזלה. נישואיה הקצרים והכושלים לצייר מוכשר ואלכוהוליסט הם דוגמה אופיינית לזיהוי המוטעה שעושות נשים בין היקסמות לאהבה. ציורי הצייר שהפליאה, אצבעותיו המוכתמות בצבע שהילכו עליה קסם, תקוותה להידבק מכשרונו, ורצונה להשתקם מביאים את דליה להתחתן עם אדם זר, שעולמו נשאר חתום בפניה. ואף הוא, למרות שהוא חוזר ומצייר אותה, מעלה במכחולו דמות אחרת. וכשהוא שב יום אחד מפוכח וצלול על מנת לארוז ולעזוב את הבית, הוא שואל אותה מי היא בעצם.

לכאורה, אהבתה הרביעית של דליה לטייס אלמן, רגיש ונעים הליכות, המוכן לוותר למענה על השמיים, לפרוש מעבודתו, ולבנות יחד עמה את בית חלומותיהם על שפת אגם בקונטיקט, סוף-סוף תסגור את המעגל, ותתקן את העול שנגרם לה באהבה הראשונה לאדריכל. אולם כבר בפתיחה, המכינה את הקורא לאשר יתרחש בהמשך, כאשר אותו אדריכל נקרא לתכנן בית חלומות זה, נרמז, שמדובר בווריאציה של אותו מוטיב של נטישה וניפוץ חלומות. האירוניה המרה היא שהלקח היחיד שלומדת דליה, המסרבת בכל מחיר להיות נטושה וללא בעלים, שעליה להיכנע, לקבל את הדין, לחסום במטפחת את הפה הצועק בסיוטי הלילה, לא לבקש יותר מדי מן האהבה, ולוותר על החלומות, כי אין פיתרון למלכוד האהבה. דליה, שסבורה שאין לה קיום בלי אהבה רומנטית, איננה יכולה להיות בן אדם עצמאי. היא איננה מסוגלת להשתחרר מן החינוך הפטריאכלי המועיד אותה להיות "אשת מישהו, אִם מישהו או בת מישהו" (שם, עמ' 22). היא מחמיצה את האפשרות לצייר וליצור. מתוך קהות חושים היא ממשיכה למלא את תפקידה המסורתי של האישה לחכות לבעלה, והיא מעדיפה לחתל את עצמה בערפל

יש שלי עושה שימוש בקטעי ציטטות משירים, סיפורים, או פזמונים לרמוז על הפער האירועי בין הציפיות של הדמויות ובין המציאות כמו, למשל, כאשר המספרת מהרהרת בשורה מן הסיפור עליסה בארץ הפלאות, כשבעלה מדבר על בניית בית חלומותיהם: "ודמי התרונון, הגיעה השעה, אמר סוס הים, לשיח על דברים שונים... על כרובים ועל מלכים..." (שם, ע' 19).
בייחוד מפליאה לי לעשות, כשהיא משחקת באטימו-לוגיה של מלים ובלשון נופל על לשון ליצירת הומור. טכניקה זו בולטת בעיקר בחטיבה החמישית של הספר, השונה מארבע קודמותיה בלשון ההיתולית הגבוהה ובכך שהדברים מסופרים מנקודת ראותו של גבר מזדקן, שאשתו ומעבידיו רודים בו, והוא עושה את חשבון חייו ערב פרישתו לגמלאות. כך, למשל, הוא מוצג בסיפור 'מלפני המבול': "...פקיד שקופד וחדל להקפיד על כך" (שם, עמ' 159), ואילו אשתו היא: "אשת חיקו, ואפילו סר טעמה מחיכו" (שם, עמ' 159). שימושים אלה מעניקים לשפתה של רנה לי רעננות וחיוניות.

לשונה של רינה לי עשירה, פיוטית, מלאת הומור ואירוניה דקה. יש שהיא נזקקת לשברי פסוקים מן המקרא או מן המקורות ליצירת אפקט קומי. כך, למשל, מתארת המספרת את ציפייתה הדרוכה לבעלה הטייס:

"... אני שרויה לבדי לילות ארוכים. רק עיני תועות בשבילי החלב, מחפשות שם את האיש שאני אוהבת בין הכוכבים. כל זמזום מטוס כמו מביא לי פריסת שלום ממנו. אני כורה את אוזני ואת לבי לקלוט כל צליל שאולי קול דודי הנה זה בא... ותמיד יש כמה ריצות-שווא לעבר הדלת. כאשר כולי תפוחה מייחל והלב שר כי גאה גאה וכל איוושה והד מן המסדרון מעלים מאוב את צעדיו, ואני קופצת מן הספה ורצה לפתוח את הדלת וליפול בזרועותיו. ופעם כמעט שאירעה תאונה קלה, עת כמעט נפלתי לזרועותיו של הדורר שהביא חבילה לאיזה שכן, וביקש להשאירה אצלי, אבל אני יודעת שאף אם יתמהמה בוא יבוא (שם, עמ' 12-13).